

YENGIL SANOATNI HUDUDIY RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR OMILLARINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Eshonqulov Javohir Sobirovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10065935>

Annotatsiya

Ushbu maqolada omilning yuqori ta'sir darajasi saqlanib qoladigan, yoki ortib boradigan ustuvor omillarni "Hard" guruhli, aksincha, pasayish kuzatiladigan omillarni "Soft" guruhli omillarga ajratilib o'rganilgan.

Kalit so'zlar: investitsion salohiyat, bandlik darajasi, bandlikning gendir ko'rsatkichi, tashqi savdo munosabatlari va holati, ishlab chiqarishning texnik imkoniyatlari, innovatsion rivojlanish shart-sharoyitlari, korxonalar demografiyasi, "Hard" guruhli "Soft" guruhli omillar.

Yengil sanoat tarmog'i og'ir sanoatga qaraganda odatda kichikroq hajmdagi va kamroq kapital qo'yilmalarni talab qiladigan iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish orqali zamonaviy iqtisodiyotda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Umuman olganda, yengil sanoat tarmog'ining ahamiyati uning iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, mintaqaviy rivojlanish va ekologik barqarorlikka hissa qo'shish qobiliyatidadir.

Yengil sanoat tarmog'ini hududiy rivojlantirish mintaqaning ekologik muhiti, infratuzilmasi, tabiiy joylashuvi, ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati, jumladan, sanoat ishlab chiqarishga ixtisoslashuvi, investitsion jozibasi, aholisining tadbirkorlik qobiliyati, madaniyati, urf-odatlar, intellektual zahirasi va dunyoqarashi kabi bir qator omillarga bog'liq bo'ladi.

Hududiy rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar keng sinfi to'g'risida manbalarda bir qancha omillar sharhlanadi. Unga ko'ra hududning investitsion salohiyati va investitsiya jozibadorligi, bandlik darajasi, bandlikning gendir ko'rsatkichi, ishlab chiqarish korxonalarini klasterlashtirish, tashqi savdo munosabatlari va holati, ishlab chiqarishning texnik imkoniyatlari, innovatsion rivojlanish shart-sharoyitlari, korxonalar demografiyasi, boshqa iqtisodiy sektorlarning rivojlanish darajasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi, aholi turmush darajasi, tarmoqda bandlarning moddiy va moliyaviy ta'minoti, korxonalarning intellektual salohiyati va qo'shimcha qiymat yaratish qobiliyati, ekologik munosabatlar va mintaqada yashil iqtisodiyot tizimining joriy etilish holati kabi omillar ustuvorlik jihatlari ta'kidlangan.

Mazkur omillarning yengil sanoatni rivojlantirishda ustuvorlik sabablari, ularning miqdoriy jihatdan ishlab chiqarish hajmini oshirishdagi, sifat jihatdan, optimal boshqaruvni, tashkiliy mexanizmlar samardorligini ta'minlashdagi ahamiyati bilan izohlanadi. Bizningcha, har qanday ustuvor omil yuqoridagi sifatlariga ega bo'lishi bilan birga, uning kuchli ta'sirini tarmoqning rivojlanish muhiti qabul qilish shartlariga, holatiga, utkazuvchanligiga ham e'tibor berish muhim. Aks holda birlamchi xulosalar faqat nazariy mohiyatiga ko'ra ahamiyatli bo'lib qoladi. Shu sababli ustuvor omillar o'z maqomini saqlab qolishi uchun, yuqori baholangan ta'sir darajasi tarmoq muhitiga qay darajada singib ketishini tekshirish, bunda ustuvor deb qaralgan omil ta'siridagi rivojlanish jarayoni ayni omil manbasiga qanday reaksiya bildirishini baholash kerak bo'ladi. Bu yerda tarmoq muhitiga qabul qilingan omilning ta'sir darajasi tarmoqning rivojlanish jarayonlaridagi noaniq ijtimoiy-iqtisodiy yoki boshqa qonuniyatlar qarshiligida

kuchsizlanishi, o'zgarmasligi yoki ortishi mumkin. Natijada ta'sir etuvchi omillar guruhi shakllanadi. Omilning yuqori ta'sir darajasi saqlanib qoladigan, yoki ortib boradigan ustuvor omillarni "Hard" guruhli, aksincha, pasayish kuzatiladigan omillarni "Soft" guruhli omillarga ajratishni taklif etamiz. Natijada har qanday ustuvor omillarga yangi xususiyat berish va ularni pozitsion farqlash imkoniyati paydo bo'ladi.

Yengil sanoat hajmining ortishini rag'batlantiruvchi asosiy omillardan biri tarmoqning eksport salohiyatidir. Tarmoqda ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmida eksport mahsulotlari ulushini 1 foizga oshirish ishlab chiqarish hajmini 2,38 foiz ortishiga olib keladi. Bundan kelib chiqadiki, tarmoqni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri uni eksportga yo'naltirilgan tarmoqqa aylantirishdir.

Yengil sanoat tarmog'ida bandlar sonining ortishi tarmoq muhitiga tez qabul qilinadigan omil, rivojlanishda zaruriy jihat. Haqiqatan, ishlab chiqarish jarayonida ishchilar sonini qisqartirish ishlab chiqarish hajmini oshirmaydi.

Yengil sanoat korxonalari faoliyatida eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Istiqbolda eksportga yo'naltirilgan faoliyat ko'rsatuvchi korxonalar orasida yengil sanoat korxonalarining soni, mintaqa eksport tarkibida tarmoq mahsulotlari ulushi, mintaqa eksport salohiyatida ahamiyati ortishi kutiladi. Chunki tarmoqning eksport salohiyati rivojlantirish muhiti tomonidan tez qabul qilanadigan omil sifatida baholanmoqda.

Yengil sanoat tarmog'ida kichik biznes va hususiy tadbirkorlik faoliyatini olib boorish istiqbolli yo'nalishlardan biriga aylanadi. Tarmoqning rivojlanish muhiti tomonidan yengil sanoat ishlab chiqarishida kichik biznes va hususiy tadbirkorlik ulushining ortishi tez qabul qilinadigan omil sifatida baholanishini sanoat tarmoqlari orasida yengil sanoatda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish mexanizmining soddaligi, boshqaruv tizimi, resurs tarkibining o'ziga xosligi va ta'minotidagi nisbiy qo'layliklar va boshqa imkoniyatlar bilan izohlash mumkin.

"Soft" guruhiga tegishli ustuvor omillarga tarmoqqa kiritilgan investitsiyalar hajmi, klasterlashtirilgan yengil sanoat korxonalari sonining ortishi, innovatsion rivojlanish, tarmoqdagi bandlar sonida ayollar ulushi, yengil sanoat korxonalarining texnik yangilanish darajasi, import harajatlari, faoliyati tugatilgan yengil sanoat korxonalari soni, paxta tolasi ishlab chiqarish, yengil sanoatda ekologik indeks omillari mos kelmoqda.

Xulosa

Tarmoqqa kiritilgan investitsiyalar hajmi asosiy resurs ta'minoti bilan bog'liq. Investorlar taklifi tarmoqning rivojlanish yo'nalishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ma'lumki, rivojlanish yo'nalishining samaradorligi bosqichma-bosqich oshib borishi mumkin. Bu jarayon vaqt nuqtaiy nazaridan "katta" raqamlarda o'lchanadi.

Klasterlashtirilgan yengil sanoat korxonalari sonining ortishi faoliyat yurutuvchi subyektlarning ko'p yillik ishlab chiqilgan boshqaruv va rivojlanish rejalariga mos kelmasligi bilan xarakterlanadi.

Korxonalarining innovatsion rivojlanish darajasi faoliyatida intellektual resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ilg'or xorij tajribasini joriy qilish bilan birga keladi. Bu esa korxonalardan mavjud potensialni baholash, ulardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish, shart-sharoitlarni yaratish kabi amaliyotlarni talab etadi.

References:

1. Wei L. et al. (2019). Innovation-driven industrial green development: The moderating role of regional factors. *Journal of Cleaner Production*. Volume 222, 10 June 2019, Pages 344-354 / doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.03.027.
2. Shatrevich, V. (2014). Industrial Structures as Competitive Factor in Organization Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 110, 24 January 2014, Pag. 871-878 doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.932.
3. Vertakova Y. et al. (2015). The Key Factors, Determining the Industrial Development of Russia under the Conditions of Membership in the WTO. *Procedia Economics and Finance*. Volume 24, 2015, Pages 743-749 / [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00689-9](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00689-9)
4. Eshonkulov, J. S. (2021). Methodology Of Application Of The Simplex Method In The Optimal Development Of Industrial Enterprises. *The American Journal of Applied sciences*, 3(10), 9-14.
5. Rakhimov, A. N., & Eshonkulov, J. S. (2022). Improving the mechanism of increasing the economic power of industrial enterprises on the base of econometric models. *Экономика и социум*, (10-1 (101)), 145-153.
6. Рахимов, А., & Эшонкулов, Ж. (2022). Саноат корхоналарида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий қувватини ошириш механизми. *Экономика и образование*, 23(6), 390-395.
7. 5. Eshonqulov, J. S. (2023). Yengil sanoat korxonalari faoliyatini optimal tashkil etishda ekonometrik modellashtirishning roli. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(1 SPECIAL), 243-246
8. Eshonqulov, J. (2023). Ekonometrik modellashtirishning O'zbekiston yengil sanoati samaradorligini oshirishdagi o'rni. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(4), 423-427.
9. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss4/a67.